

Nüfus Sayımlarıyla İlgili Bir Araştırma

RIFAT N. BALI

Fuat Dündar

Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar
Doz Yayınları, 1999, 223 s.

Türkiye'nin yakın tarihle ilgili en tartışmalı meselelerinden biri 1915 yılında Osmanlı Ermenilerinin tehcir edilmelerine karar verilmesinden sonra meydana gelen trajik olaylar sonucunda ortaya çıkan Ermeni nüfusu kayıplarıdır. Bu tartışmalarda gerek Türk gerekse Ermeni araştırmacıların ıleri sürdükları tezlerdeki en ihtilafli ve gerçekte meselenin kalbini teşkil eden noktalardan birisi tezleri desteklemek üzere ortaya konan nüfus sayımlarının doğruluk dereceleridir. Bu tartışmalarda her iki taraf da karşı tarafa ortaya koyduğu nüfus sayımlarının maksatlı hazırlanmış ve dolayısıyla itibar edilmemesi gereken kaynaklar olduğunu ıleri sürmektedir. Bu meselelerin yanı sıra, Türkiye'nin gündemine oturmuş olan "Kürt meselesi"nden dolayı Türkiye'deki gerçek Kürt nüfusunun ne olduğu da bir diğer duyarlı tartışma konusudur.

Fuat Dündar'ın *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar* başlıklı incelemesinin çıkış noktası, şimdiki kadar Türkiye'de yapılmış olan nüfus sayımlarının sağlıklı sayımlar olmayıp Türkiye'nin Ermeni ve Kürt meselelerinde savunduğu tarih tezlerini destekleme maksadıyla yapılmış sayımlar olduğu görüşüdür. Ancak yazarın araştırması, bu görüşü destekleyici belgeler açısından maalesef hiç de tatminkar değildir.

Türkiye'de "azınlıklar" deyiimi, diğer ülkelerde yaygın bir şekilde geçerli olan terminolojinin aksine, hukuki olarak Türkiye Cumhuriyetinin 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalamış olduğu Lozan Antlaşması gereğince sadece gayrimüslim Türk yurttaşları için kullanılır. Örneğin, onlar da gayrimüslim oldukları halde Süryani asıllı yurttaşları kapsamaz, sadece Rum, Ermeni ve Yahudi asıllı yurttaşları kapsar. Bu hukuki dayanağa rağmen yazarın kitabına vermiş olduğu başlıktan, önsözünde "azınlıklar" deyiimini kullanmış olmakla birlikte bu konuda herhangi bir açıklama yapma ihtiyacını duymamasından, kitabında Müslü-

man-gayrimüslim tüm dinsel, dinsel ve etnik azınlıkları aynı potada değerlendirmesinden, kendisinin "azınlıklar" deyiimini Lozan Antlaşmasının hukuki temellerine göre ele almayıp Müslümanlar arasında da mevcut olan etnik azınlıkları kapsayacak şekilde kabul ettiği anlaşılmaktadır. Yazarın "azınlıklar" tabirine bu şekilde yaklaşmasında denebilecek bir şey yoktur; meselele yaklaşırken yapılan bir tercihtir bu. Yazarın "azınlıklar" deyiimini en geniş şekilde değerlendirmeyi tercih etmiş olması yaptığı araştırmayı zenginleştirmiş olur, ancak kitabın önsözünde bu en temel kavram konusunda kendi tercihini açık bir şekilde belirtmemiş olması önemli bir eksiklikler. Dahası böyle bir tercih söz konusu

ise kitabın başlığının da *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar* olarak konmuş olması yanlıştır. Yazarın tercihi göz önünde tutulduğunda kullanılması gereken doğru başlık "Türkiye Nüfus Sayımlarında Etnik ve Dinsel Topluluklar"dır. Nitekim Peter Andrews'un kitabı da benzer bir şekilde *Ethnic Groups in Turkey* başlığını taşımaktadır.

Yazarın ulus-devletin kuruluş yıllarında ki resmî siyasetinin "azınlık karşıtı bir siyaset" olduğu konusundaki tespiti doğrudur, ancak ulus-devletin taleplerinin de bugünkü konjonktürü içinde değil, 1923-1945 yıllarında geçerli olan konjonktürü içinde değerlendirilmesi gerekirdir. O konjonktür içinde etnik ve dinsel azınlıklardan bir asimilasyon sürecine tabi tutuldukları tartışmazsınız, ancak bu süreç ulus-devletin inşası açısından da kaçınılmaz bir süreçtir.

Yazarın, 28 Ekim 1927 tarihinde yapılan ilk nüfus sayımından hemen sonra "sayım sonrasında denk getirilen ve özellikle İstanbul'da yürütülen 'Vatandaşlık Türkcü Konuşu' kampanyası"nın devreye sokulduğu iddiası (s. 49) tarihsel olarak yanlıştır. "Vatandaşlık Türkcü Konuşu" kampanyası 13 Ocak 1928 tarihinde Dâr-ül-fünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından başlatılmıştır. İlk nüfus sayımı ile bu tarih arasında tam 73 gün gibi önemli bir süre mevcut olduğundan "denk getirme" gibi bir durum söz konusu değildir. Kaldı ki yazarın kendisi de birkaç sayfa sonra kesin bir tarih belirtmeden "Vatandaşlık Türkcü Konuşu" kampanyasının 1928 yılında başladığını yazmaktadır (s. 51). Ancak bu ilk nüfus sayımının bu kampanyanın başlamasından iki buçuk ay önce yapılmasından "anlamı" bir tesadüf olduğunun kabul etmemek gerekir. Yazarın tüm azınlıkları kapsayan bir araştırma yapması kaçınılmaz bir şekilde beraberinde birtakım zorluklar ve muhtemel hatalar da getirir. Zorluklardan bir tanesi inceleme konusu olan azınlıkların kültürlerine ve dillerine hakim olmak-

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımından (28 Ekim 1927) önce, Köy Gazetesinin hazırladığı bir uyarı sayfası. Sağ aşağıdaki çerçevede "Nüfus yazıldıktan sonra katien yeni vergi yoktur" yazısı var. (Cumhuriyetin 75 Yılı, 1. cilt, YKY)

tır. Bunun maalesef böyle olmadığı yazının Yahudileri incelediği bölümde görülmektedir. Yazar Yahudilerin anadili olarak Yahudiceyi temel almakta, İspanyolca ise bir ikinci dil olarak değerlendirmektedir. Halbuki Türkiye Yahudilerinin anadili sadece ve sadece İspanyolca'dır. Bu kimi zaman "İspanyolca", kimi zaman "Yahudice", kimi zaman ise "Yahudi İspanyolca'sı" olarak tarif edilmektedir. Yazar dönemin basınına yoğun ve dikkatli bir şekilde taramış ve Devlet İstatistik Enstitüsünün (kısa- ca DIE) yayımlanmış olduğu nüfus istatistiklerini iyi bir şekilde incelemiş olsaydı bunun farkına kolayca varacaktı, zira DIE'nin *İstatistik Yıllığı 1960-1962* (Yayın No. 460) yayınının 78. sayfasında yer alan 63 sayılı tabloda Yahudice dilinin yanına açık bir şekilde "(İspanyolca dahildir)" ibaresi konmuştur. Böyle vahim bir hata yapmış olan yazarın bu hatalı temelden yola çıkarak yaptığı yorumlar ve vardığı sonuçlar da doğal olarak yanlıştır. Yahudice ve İspanyolca birlikte değerlendirilip Yahudilerin anadili olarak kabul edildiğinde ortaya çıkan sonuç aşağıdaki tabloda görülmektedir...

Bu tablodan da görülebileceği gibi Tek Parti dönemi zarfında Cumhuriyetin kuruluş kadrosunun uyguladığı azınlık

ları Türkleştirme siyaseti başarıya ulaşmıştır. 1945 yılında Yahudi nüfusunun % 81 gibi yüksek orandaki bir bölümü halen anadil olarak İspanyolca konuşuyordu. Geri kalanların anadil olarak Türkçeji kullanılmadıkları ise meçhuldür. Bu olgu da zaten kamuoyu ve resmi mercilere Tek Parti döneminde Yahudilere Türkçe konuşmamları nedeniyle yoğun bir şekilde yönelmiş oldukları eleştirilerin belkemiğini teşkil etmektedir.

Yazar 1934 Trakya Olaylarının asıl çıkış nedeninin "Musevilerin, yürütülen kampanyalara rağmen, kendi aralarında Yahudice konuşmaları" (s. 50) olduğunu ileri sürmektedir. Tek neden bu olmadığı için yazarın savı yanlıştır. Bu konuda yayımlanmış olan, ancak kitabın kaynakçasında sadece üçü yer alan beş araştırmanın tümü incelediği takdirde Türkçe konuşmama olgusunun tali bir neden olup olayların nedenleri arasında en alt sırada geldiği görülecektir. Esas nedenler, sadece Yahudilerin değil tüm azınlıkların resmî makamlar tarafından güvenilir unsurlar olarak kabul edilmeysi, bundan dolayı da resmî makamların bu "güvenilir olmayan unsurlar"ın Trakya gibi güvenliğin açısından duyarlı bir bölgeden uzaklaştırılmalarına, bunun yanı sıra, Trakya'daki Yahudi tüccar

ve esnafın bölgedeki ticari faaliyetlere hakim olmasına bir son verilmesi gerektiğine karar vermiş olmalarıdır.

Yazar araştırmasında "Yirmi Kur'a İhtiyat Olayı"ndan da bahsetmektedir (s. 51). Ancak olayın ne olduğunu açıklamadığı gibi çok tuhaf bir şekilde olayı inceleyen makalelere de hiçbir atıfta bulunmama, bu makalelere kaynakçasında da yer vermemektedir. Bu tuhaf tavra getirilebilecek tekliflere yazarın bu makalelerin varlığından bihaber olduğu, olayın ne olduğu hakkında fazla bilgi sahibi olmadığı, kulaktan dolma söylentilerle yetinip olaya atıfta bulunduğu.

Yazar 1915 yılında Ermenilerin tehcir edilmesinde sırasında yaşanan olan trajik olaylar nedeniyle meydana gelmiş bulunan Ermeni nüfus kaybına açık bir şekilde atıfta bulunmama ve bu olaylara üstü örtülü bir şekilde değinmeyi tercih etmiştir. Bunu da, ya "1935 sayımına göre anadili Ermenice olan, 2.185 kadın ve 1.562 erkek Müslüman olarak yazılmış. Erkek ve kadın sayısı arasındaki fark normal değildir. Tarihi sebepleri vardır" (s. 59) diye veya bir nüfusbilim incelemesine hiç uymayan bir üslupla "Birinci Dünya Savaşı öncesi Anadolu'da yaşayan milyonlarca Ermeniden geriye 70 bin kadar kalmıştır" (s. 91) şeklinde muğlak bir ifade kullanarak dile getirmeyi tercih etmiştir.

Yazarın aynı zamanda bazı peşin hükümlerin etkisi altında olduğu da görülmektedir. Bu da en bariz şekilde "dinsel azınlıklar" faslında kendini göstermektedir. Yazar Türkiye'de yapılan ilk nüfus sayımlarında din sorusunun sorulmuş olmasına rağmen 1965 yılından sonraki sayımlarda din sorusunun artık sorulmamasını sloganvari ifadeler kullanarak izah etmektedir (s. 55): "Türkiye'de ilk sayımlarda 'daima fayda mülhaza edildiğinden' din sorusu sorulmuş, ancak Müslümanların % 99,2'lere varmasından sonra ihtiyaç kalmamıştır!" 1927 ile 1965, yani din sorusunun sorulmuş olduğu ilk ve son yılların nüfus sayımlarının sonuçları ele alınıp karşılaştırıldığında yazarın müstehzi bir ifadeyle yapmış olduğu bu tespitini, ne yazık ki, gerçekle pek uyumadığı soldaki çizelgede görülmektedir.

NÜFUS SAYIMI YILI	TOPLAM YAHUDI NÜFUSU	ANADİLİ YAHUDICE (İSPANYOLCA DAHİL) OLAN YAHUDI NÜFUSU (İSPANYOLCA DAHİL)	ANADİLİ YAHUDICE (İSPANYOLCA DAHİL) OLANLARIN TOPLAM YAHUDI NÜFUSUNA ORANLARI
1927	81 872	68 900	% 84
1935	78 730	56 849	% 72
1945	76 965	62 171	% 81
1955	45 995	33 000	% 72
1960	43 926	23 000	% 52
1965	38 267	9 981	% 26

Kaynak: Rifat N. Bali, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 561. (DİE istatistiklerine göre derlenmiştir.)

Y I L	TOPLAM GAYRİMÜSLİM NÜFUS (GM)	TOPLAM MÜSLÜMAN NÜFUS (M)	TOPLAM NÜFUS (GM + M)	TOPLAM NÜFUSTA	
				(GM) ORANI	(M) ORANI
1927	359 687	13 269 606	13 629 293	% 2.64	% 97.36
1965	261 567	31 129 854	31 391 421	% 0.83	% 99.17

6 Nesnel ve ilmi bir araştırma olma iddiası taşıyan bu çalışmanın, sahip olduğu tüm bu zaafalara, hatalara ve eksikliklere rağmen alanında bir ilk olduğunu kabul etmek gerekir.

Cumhuriyetin ilk nüfus sayımında İslam dinine mensup vatandaşların toplam nüfusa oranı % 97,36 iken 38 yıl sonra bu oran % 99,17'ye ulaşmış olması kayda değer bir ilerleme değildir. Dahası nüfus sayımlarında yer alan sorular arasında din hanesinin, yazarın iddia ettiği gibi İslam dinine mensup olanların % 99,20'ye ulaşması sonucunda, yani daha açık bir ifadeyle, Türkiye'nin İslam dininin hâkim olduğu bir ülke haline gelmesi amacına ulaşıldıktan sonra artık lüzumu kalmadığından kaldırılmış olduğu iddiasının da mensetsiz olduğunu göstermektedir. Mesnetsizdir, zira nüfusunun % 97,36'sı İslam dinine mensup bir Türkiye, nüfusunun % 99,17'si İslam dinine mensup bir Türkiye'den daha az Müslüman ve/veya hâkim din açısından daha az türdeş değildir. Dolayısıyla 1965 nüfus sayımından sonra yapılmış olan sayımlarda soru kağıtlarından din hanesinin çıkartılması, yazarın ileri sürdüğü "ancak Müslümanların % 99,21'e varmasından sonra ihtiyaç kalmamıştır!" görüşüyle açıklanamaz.

Yazarın araştırmaya lüzum görmediği bir diğer husus da 1965-1985 dönemi nüfus sayımlarında "anadil" ve "din" sorularının sayımlar sırasında gerçekten sorulup sorulmadığıdır. Yazar, gazeteci Faruk Bilirici'nin bu konudaki bir haberiyle yetiniyor, bu soruların sorulduğunu ancak alınan cevapların "gizli" addedilip kamuoyuna açıklanmadığını ileri sürmektedir. Bu yazının hazırlanma safhasında bir DIE yetkilisiyle yapılan görüşmede şu bilgiler elde edildi: DIE'nin çalışma ilkeleri arasında sorulan her sorunun cevabının yayımlanmasını zorunlu kılan herhangi bir kural yoktur. 1965 yılından sonraki dönemlerde yapılan sayımlarda din sorusu sorulmamış, anadil sorulmuştur. Ancak 1980 nüfus sa-

yımdan sonra bir gazetecinin bir makalesinde DIE'nin "anadiliniz nedir?" sorusunu sormuş olmak bölücülük yaptığını iddia etmesi ve suç duyurusunda bulunması üzerine Ankara Cumhuriyet Savcılığı DIE yetkilileri aleyhine DGM'de dava açtı. Davaya sırasında anadille ilgili istatistik sonuçlarının tümü DGM'ye verildiğinden bu bilgiler bugün DIE arşivlerinde bulunmamaktadır. Dahası, bu nedenden ötürü, 1980 sonrası sayımlarında anadil sorusunun bir daha sorulması için resmî makamlar DIE'ye tavsiyede bulunmuşlarsa da, bunu resmî bir yazıyla talep etmemiş olduklarından, DIE bir daha "bölücülük" suçlamasıyla karşı karşıya kalmamak için bu soruyu sormamıştır.

Yazar DIE yetkilileriyle görüşmüş olsaydı meselenin aslına öğrenebilecekti. Dahası yazarın ileri sürdüğü gibi şayet anadil sorusunun cevapları DIE arşivlerinde mevcut olsaydı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüteleri Enstitüsü öğretim üyelerinden Ali Erman Özsoy, İsmet Koç ve Aykut Toros'un imzalarını taşıyan "Türkiye'nin Etnik Yapısının Ana Dil Sorunlarına Göre Analizi" başlıklı makalenin (*Nüfusbilim*, 1992, sayı 14, s. 101-114) yazarları 1992 yılı itibarıyla Türkiye'deki etnik yapının anadil esasına göre tespitini projeksiyon yöntemini kullanmadan, DIE arşivlerine başvurarak yapabilirlerdi. Oysa ki bu makale 1992 yılı itibarıyla Türkiye'nin etnik yapısının tablosunu 1935 ve 1965 yılları sayımlarını veri olarak alıp projeksiyon yöntemine ortaya çıkarmıştır. Ancak ne yazık ki araştırmacı bu makalenin mevcudiyetinden de bihaber gözükmektedir, zira makale kaynakçasında yer almamaktadır.

Bir diğer tartışmalı konu anadil ile etnik kimlik bağlantısıdır. Bu araştırmada Kürtçe konuşan herkesin Kürt olup olmadığı konusu açıklığa kavuşmamış durumdadır. Nihayet "anadiliniz nedir?" sorusuna "Türkçedir" cevabını verenlerin ne ölçüde gerçeği dile getirdikleri de son derece tartışmalıdır. Nitekim 1960 yılı sayımında Yahudilerin % 52'sinin anadilini Yahudice olarak beyan etmiş olmasına rağmen bunun beş yıl gibi kısa bir zaman sonra nasıl olup da yarı yarıya azaldığı, % 26 oranına düştüğü izah edilir gibi değildir. Getirile-

bilecek tek izah belki de 1965 yılı sayımlarında verilen cevapların gerçeği yansıtmadığıdır. Nihayet yazar her nedense DIE tarafından yayımlanmış ve Prof. Cem Behar tarafından hazırlanmış olan *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927* ile Prof. Tefvik Güran tarafından hazırlanmış olan *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yılı 1897* kitaplarına araştırmasında hiç yer vermediği ve neden yer vermediği konusunda da herhangi bir açıklama getirmemiştir.

Nesnel ve ilmi bir araştırma olma iddiası taşıyan bu çalışmanın, sahip olduğu tüm bu zaafalara, hatalara ve eksikliklere rağmen alanında bir ilk olduğunu ve bundan sonra konuyla ilgilenecek kişilerin çalışma ufuklarını da önemli ölçüde genişletmiş olduğunu kabul etmek gerekir. ♦

Bu yazının taslağını okuyup eleştirel görüşlerini bildiren Marc David Baer ile Doç Dr. Ayhan Aktar'a ve verdikleri bilgiye katkıda bulunan DIE yetkililerine candan teşekkür ederim.

Gelecek Özgürlükte dir.

VÖZGÜRLÜK

TÜRKALİ MAH. İHLAMURDERE CAD. İMAMZADE SK.
KARDELEN APT. NO:7/9 BEŞİKTAŞ-İSTANBUL
TEL: (0212) 236 28 19 - (0212) 260 45 46